

УДК 378.091.12:36

РОЛЬ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Юлія РУДЕНКО (Кіровоград)

У статті розкривається значення особистісно орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі студентів. Аналізуються завдання та вимоги до особистісно орієнтованого навчання з метою створення атмосфери становлення індивідуальності, розвитку та особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога.

В статье раскрывается значение личностно ориентированного подхода в учебно-воспитательном процессе студентов. Анализируются задание и требования к личностно ориентированной учебе с целью создания атмосферы становления индивидуальности, развития и личностного самоопределения будущего социального педагога.

***Ключові слова:** особистість, особистісно орієнтований підхід, соціальний педагог, викладач, особистісно орієнтоване навчання, особистісне самовизначення.*

Одне з актуальних питань сучасної педагогіки – розробити системи навчання, які б забезпечили повноцінний розвиток особистості. Виконати таке завдання можна завдяки створенню активного навчального середовища, що, в свою чергу, вимагає зміни функцій викладача, розробки якісного психолого-педагогічного та науково-методологічного забезпечення, необхідного професійного становлення майбутнього фахівця.

Сьогодні в педагогічній науці яскраво заявив про себе особистісно орієнтований підхід, який і створює нові механізми навчання та виховання і ґрунтується на принципах глибокої поваги до особистості, самостійності особи та врахуванні індивідуальності. Він покликаний суттєво гуманізувати навчально-виховний процес, наповнити його високими морально-духовними переживаннями, утвердити принципи справедливості й поваги та максимально розкрити потенційні можливості студента, стимулюючи його до творчої діяльності.

Метою статті є узагальнений аналіз наукової теорії й практики щодо особистісно орієнтованого навчання як умови формування готовності до особистісного самовизначення майбутнього соціального педагога.

Визначенню місця даного підходу в навчально-виховному процесі майбутніх соціальних педагогів передує систематизація накопичених знань із цього питання. Є. Степанов визначив особистісно орієнтований підхід як методологічну орієнтацію в педагогічній діяльності, яка дозволяє через опору на систему взаємопов'язаних понять, ідей та способів дій забезпечити й підтримати процеси самопізнання, самобудови та самореалізації особистості, розвитку її неповторної індивідуальності [3, с. 3].

Сучасне визначення особистісного підходу запропонували в 60-х роках минулого століття відомі зарубіжні вчені К. Роджерс, А. Маслоу та В. Франкл. Утверджуючи напрям гуманістичної психології, вони засвідчували, що повноцінне виховання можливе лише в тому випадку, коли будуть створені умови для відкриття дитиною свого унікального "Я", розкриття власних можливостей, становлення самосвідомості для здійснення особистісно значущого й суспільно прийнятого самовизначення, самореалізації та самоствердження.

Значний внесок у розробку методології й теорії особистісно орієнтованої освіти, визначення напрямів та технологій створення особистісно орієнтованого навчання та виховання учнів і студентів зробили В. Й. Бочелюк, І. Д. Бех, С. І. Подмазін, М. І. Приходько, В. В. Рибалка, І. А. Зязюн, О. М. Пехота, М. Г. Чобітько, І. С. Якиманська та інші.

Центром особистісно орієнтованого підходу є особистість студента, його самобутність, самоцінність. Він допомагає майбутньому фахівцю в становленні його суб'єктивності, культурної ідентифікації, соціалізації та життєвого самовизначення. Особистісно орієнтований підхід поєднує виховання та освіти в єдиний процес допомоги, підтримки, соціально-педагогічного захисту, розвитку особистості, підготовки її до життєтворчості.

І. С. Якиманська під особистісно орієнтованим навчанням розуміє таке навчання, ядром якого є особистість студента, її самоцінність, коли суб'єктивний досвід спочатку розкривається, а потім узгоджується зі змістом освіти [7].

Головними можна вважати такі завдання особистісно орієнтованого навчання: 1) розвинути індивідуальні пізнавальні здібності кожного студента; 2) максимально виявити, ініціювати, використати індивідуальний досвід студента; 3) допомогти особистості пізнати себе, самовизначитись та самореалізуватись, а не лише формувати попередньо задані здібності; 4) сформувати в особистості культуру життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначити лінії життя.

Основною метою особистісно орієнтованого навчання є створення атмосфери становлення індивідуальності, особистісного розвитку, самореалізації, здатності до рефлексії, адаптації, самозахисту, самовиховання, самовизначення, самоствердження студентів, тощо. Тому організація особистісно орієнтованого навчання потребує переходу від спрямованості на

запам'ятовування готових знань до формування особистісних новоутворень. Опрацьовуючи наукові знання і суспільний практичний досвід, студенти повинні навчитися творчо мислити та застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях. Головним критерієм підготовки сучасного спеціаліста має бути не лише оволодіння знаннями з фундаментальних дисциплін, але й вироблення допитливого самостійного мислення, збагаченого уявленням, фантазією, що дасть можливість не тільки доводити, обґрунтовувати, аргументувати, але й передбачати. Здатність передбачати на основі фундаментальних знань повинна забезпечуватись закономірностями діалектичного мислення [1, с. 16].

Виділяють такі вимоги до проектування особистісно орієнтованої системи навчання: - забезпечення розвитку та саморозвитку особистості майбутнього фахівця, спираючись на виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнання й предметної діяльності; - надання кожному студенту, орієнтуючись на його здібності, схильності, інтереси, ціннісні орієнтири та суб'єктивний досвід, можливість реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці; - зміст освіти, його засоби і методи добираються й організовуються так, щоб майбутній соціальний педагог мав можливість вибору навчального матеріалу, його виду та форми; - базування на принципі варіативності, тобто визнанні розмаїття змісту і форм навчального процесу, обирати які викладач повинен із урахуванням розвитку кожного майбутнього соціального педагога, його педагогічної підтримки в пізнавальному процесі, скрутних життєвих обставинах [4, с. 7].

На підставі аналізу викладених вимог можна твердити, що особистісно орієнтоване навчання – це такий тип навчання, який зумовлює творчу взаємодію викладачів та студентів як рівноправних суб'єктів навчання та відбувається з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей майбутніх соціальних педагогів, залученням їх особистісних якостей та суб'єктивного досвіду.

І. С. Якиманська [7] вважає, що кожен майбутній фахівець дивиться на світ, спираючись на суб'єктивний досвід. Він користується передзнаннями, сформованими культурою, що його оточує. Тому так важливо педагогові спочатку виявити суб'єктивний досвід майбутнього соціального педагога, а далі, спираючись на цей досвід, формувати наукові знання.

Кожен студент прагне розкрити свій особистий потенціал, і педагогові необхідно просто допомогти, створивши для цього необхідні умови. Активність майбутнього соціального педагога має вияв у двох напрямках: адаптивності до вимог викладачів, які створюють для нього нормативні ситуації, та креативності, що спонукає його завжди шукати та знаходити вихід із ситуації, долати її та створювати нову, опираючись на вже відомі знання й способи дій. У зв'язку з цим і особистісно орієнтоване навчання спирається на положення про те, що тільки особистісно значущі знання засвоюються майбутніми фахівцями.

Деякі вчені стверджують, що необхідно визнати право майбутніх соціальних педагогів на самовизначення та самореалізацію в процесі пізнання через оволодіння власними способами навчальної роботи. Це пов'язано з тим,

що кожен студент має свої особисті способи засвоєння нових знань. Для продуктивного виконання одного й того ж завдання різні студенти використовують різні способи та прийоми. Перед викладачем постає завдання виявити ці способи, застосовуючи різноманітний дидактичний матеріал, який допоможе майбутньому соціальному педагогові самостійно обирати особистісно значущі для нього способи навчання. На думку І. С. Якиманської, саме при такому підході до навчання кожен студент розглядається як окрема, унікальна особистість. Тому необхідно змінювати вектор навчання: рухатися в напрямку не від педагогічних дій до студента, а від студента до дій, які той обирає. Необхідно скеровуватися індивідуальністю майбутнього соціального педагога й на основі цього будувати та реалізовувати в педагогічному процесі адаптивні навчальні програми, сприймаючи особистість адекватно їй.

Зміст особистісно орієнтованого навчання першочергово спрямований на задоволення внутрішніх потреб майбутнього соціального педагога, тобто потреб його буття, особистісного існування: свободи, вільного вибору світогляду, дій, вчинків, позицій, самостійності, самореалізації, самовизначення тощо. У досягненні цих цілей С. І. Подмазін [2] виділяє світоглядний та праксеологічний складники. Складники змісту особистісно орієнтованого навчання – це системне інтегрування знань, цінностей та переконань, яке забезпечить формування цілісного світогляду особистості. Практиологічний складник особистісно орієнтованого навчання характеризується входженням майбутнього соціального педагога в культуру життєдіяльності в основних сферах буття людини: у природі, культурі, соціумі, сім'ї тощо. Саме він покликаний забезпечити необхідний рівень компетентності людини для готовності до особистісного самовизначення і життєтворчості.

Набути світоглядної та праксеологічної освіченості особистості допомагає реалізація цілеорієнтованих компонентів змісту особистісно орієнтованого навчання: аксіологічного, телеологічного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного.

Аксіологічний компонент має на меті увести майбутніх соціальних педагогів у світ цінностей і надати їм допомогу під час вибору особистісно значущих цінностей та особистісних смислів. Ціннісна система виступає своєрідним регулятором діяльності особистості. Можна твердити, що, пізнаючи цінності, майбутній фахівець пізнає себе. Система особистісних цінностей виступає найбільш адекватним індикатором рівня розвитку майбутнього соціального педагога.

Телеологічний компонент допомагає ввести майбутніх соціальних педагогів до світу значимих цілей освіти. Важливу роль тут відіграє сторона духовності цих цілей. Власне, усвідомлення двобічної відповідальності та взаємного обов'язку майбутнього фахівця (з одного боку), та суспільства й держави (з іншого боку) стає основою гуманізації буття людства. І це, в свою чергу, стає основною причиною та рушійною силою розробки особистісно орієнтованого навчання.

Когнітивний компонент забезпечує студента знаннями, які складають основу праксеологічної та світоглядної освіченості майбутніх соціальних

педагогів. Така особистість буде діяти не лише з позиції свого внутрішнього "Я", але й в контексті соціальних цінностей. Цей компонент забезпечує майбутнього соціального педагога науковими знаннями про людину, культуру, природу, історію, ноосферу як основу духовного розвитку.

Діяльнісний (діяльнісно-творчий) компонент сприяє формуванню й розвитку майбутніх соціальних педагогів як суб'єктів діяльності та соціальних відносин; сприяє формуванню й розвитку різноманітних способів діяльності, творчих здібностей, необхідних для самореалізації особистості в пізнанні, праці тощо. Стрижнем у цьому компоненті є утвердження індивіда як суб'єкта, здатного діяти самостійно та нести відповідальність за свої вчинки. Водночас у процесі діяльності майбутній фахівець освоює її структуру й етапи, різноманітні способи реалізації та розкриває творчі здібності. І лише в діяльності майбутній соціальний педагог набуває почуття відповідальності за одержані результати.

Рефлексивний компонент забезпечує самопізнання, розвиток здібностей до рефлексії, оволодіння способами саморегуляції, самовдосконалення, морального самовизначення та сприяє формуванню життєвої позиції.

Особистісно орієнтоване навчання спрямоване на реалізацію сутнісної природи особистості, стимулює розкриття самобутності людини та подальший поетапний розвиток її інтелектуальних можливостей, створює умови для самовизначення особистості.

Аналізуючи ідеї провідних науковців (М. А. Алексєєва, О. В. Бондаревської, А. А. Плігіна, С. І. Подмазіна), можна зазначити, що перехід до особистісно орієнтованого навчання залежить від викладача, його бажання, загальної та педагогічної культури, особистісних цінностей тощо. Кожен викладач повинен мати ціннісне ставлення до майбутніх фахівців, виявляти гуманну педагогічну позицію, прагнути збагатити культурно-інформаційне й предметно-розвивальне освітнє середовище, уміти працювати зі змістом навчання; володіти різноманітними педагогічними технологіями та надавати їм особистісно розвивальної спрямованості тощо.

Особистісно орієнтований характер взаємодії викладача й майбутнього соціального педагога буде встановлений тоді, коли їх відносини перейдуть від суб'єктивно-об'єктивних до суб'єктивно-суб'єктивних. В умовах таких відносин у студента з'являється відповідальність не тільки за результат своєї діяльності, але й за інших. Урахування емоційного й психічного стану майбутнього фахівця є одним із принципів особистісно орієнтованого навчання. Це свідчить на користь важливості виховання в майбутнього соціального педагога емоційно-позитивного ставлення до навчання. Проблема спілкування стосується найважливіших для студентів сфер життєдіяльності. Від того, як буде складатися спілкування, залежить формування й корекція особистості.

Вищезазначене актуалізує проблему перебудови традиційно існуючих стосунків між викладачем і майбутнім соціальним педагогом у напрямку збільшення суб'єктності кожного з них. У зв'язку з цим головне завдання педагогічних університетів на сьогодні – створення умов для виявлення, формування й розвитку особистості кожного майбутнього соціального

педагога, з акцентом на "Я концепцію" нинішнього студента ВНЗ. Характер стосунків викладача вузу та студента повинен бути спрямований не на керівництво, а на управління. При чому не просто управління студентами, а пошук кожним викладачем моделі управлінської поведінки, спрямований на "Я концепцію" майбутнього фахівця. Така поведінка повинна спричинити цінний позитивний вплив.

В особистісно орієнтованому навчанні головною одиницею виступає діалогічна цілісність: особистість студента – особистість викладача. Окрім цього, сам майбутній фахівець виступає центром цього процесу. Таким центром є його особистість: особистість у минулому – особистість тепер – особистість у майбутньому. Особистість у минулому – це його суб'єктивний досвід (що зазначалося вище). Особистість тепер – це особистість майбутнього соціального педагога як суб'єкта діяльності й відносин, що має певну систему особистісних цінностей. Особистість у майбутньому – це той "Я-ідеал", якого прагне сама людина та соціум, зміст життєвих розумінь, планів та цілей майбутнього фахівця.

Щоб майбутній соціальний педагог виступав суб'єктом діяльності, він повинен розуміти особистісно значущу мету цієї діяльності. Звідси випливає закономірність: залучення особистості до освітнього процесу вимагає усвідомлення нею власної важливості для цього процесу.

Концепція особистісно орієнтованого навчання суголосна з особистісно-діяльнісним підходом, у рамках якого процес навчання розглядається як формування пізнавальної діяльності майбутніх фахівців. У навчальній діяльності знання, вміння та навички – це те, на що майбутній соціальний педагог спрямовує свою активність. У момент переходу від навчальної діяльності до професійної, знання з предмета діяльності перетворюються на засіб її реалізації. У процесі особистісно орієнтованого навчання знання для майбутнього фахівця стають осмисленими. Для майбутнього соціального педагога стає зрозумілим, що було (теорія), що є (пізнавальна діяльність) та що буде (модельовані ситуації професійної діяльності). Все це робить його навчальну діяльність осмисленою та продуктивною [6, с. 50].

Ми поділяємо думку М. Г. Чобітько [7], що навчальна діяльність у процесі особистісно орієнтованого навчання не стає єдиною метою – навчатися для здобуття знань. Вона є ще й формою активності особистості, яка забезпечує важливі для майбутньої роботи предметно-професійні й соціальні якості майбутнього фахівця. У кожній новій ситуації майбутній соціальний педагог використовує свій досвід, щоразу видозмінюючи його, проявляючи свою творчість. Саме тому початковою ланкою творчого мислення педагога є проблемна ситуація. Тому в будь-якій ситуації майбутній соціальний педагог має проаналізувати обставини, вихідні дані, джерело інформації і, звичайно, самовизначитись у ній. Отримавши всі дані, студент формулює для себе завдання, які є особистісно значущими. Це стає моделлю пізнавальної діяльності майбутнього фахівця в навчанні, що має особистісно орієнтований професійний напрямок.

Звичайно, в такому випадку навчальна діяльність викладача переноситься на пізнавальну діяльність студента, що передбачає підвищення рівня

особистісної активності інших. Міра залучення майбутнього фахівця до навчання визначається тим, наскільки широкі можливості надаються йому для активності – самовизначення, самореалізації, самовиховання та саморозвитку.

Основною одиницею такого навчання є навчальне професійне завдання, що моделюється за допомогою системи навчальних проблем, проблемних ситуацій і завдань. Вирішення професійних задач позитивно впливає на розвиток студента як майбутнього фахівця. Водночас успішність буде залежати від його активності. Це спонукає до активізації пізнавальної активності майбутніх соціальних педагогів, забезпечення її ефективності й таких умов навчання, за яких різні психічні функції були б в оптимальному або близькому до нього стані.

Узагальнивши розглянуті вище дефініції, особистісно орієнтоване навчання розуміємо як певним чином спроектовану організацію процесу навчання, що створює умови для формування готовності до особистісного самовизначення майбутніх фахівців, яка дає змогу повніше виявити й реалізувати їхні можливості відповідно до підготовки, здібностей та психофізіологічних особливостей. Звідси випливає положення про сутність особистісно орієнтованого навчання як діяльності, що розвиває майбутнього соціального педагога, зберігає й передає культуру, створює середовище для творчого зростання студента, стимулює його індивідуальну та колективну творчість.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / В. О. Зайчук, О. Я. Савченко, О. І. Ляшенко, А. М. Федяєва та ін. – К. : НМЦВО, 2001. – Вип. 31. – 222 с.
2. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование / С. И. Подмазин – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
3. Степанов Е. Личностно ориентированный подход в педагогической деятельности / Е. Степанов // Воспитание школьников. – 2003. – №2 – С. 2–5.
4. Ткаченко С. Особистісно-орієнтований підхід у шкільній освіті / С. Ткаченко // Початкова освіта – 2008 – №6. – С. 5–8.
5. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтоване навчання: зміст і структура / М. Г. Чобітько // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 3. – С. 48–57.
6. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: Теоретико-методологічний аспект : моногр. / М. Г. Чобітько. – Черкаси: Брама – Україна, 2006. – 560 с.
7. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – М. : Наука, 1996. – 95 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руденко Юлія Юріївна - кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та психології Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження особливостей розвитку особистості.